

”אתה מוכן למות כדי לא להתגייס? לא צריך עד כדי כך, רק תוותר על כמה שקלים, זה הכול. זה מוריד את העוקץ ההירואי”

פרופ' בנימין בראון, עמ' 10

צילום: יונתן זינדל פלאש 90

מעשה בצדיק

ספרו החדש של פרופ' בנימין בראון מוקדש לשינוי שחל בדמות הצדיק בעולם החסידי, ממורה רוחני למנהיג פוליטי. הוא מספר מה הביא אותו להקדיש שנים רבות לחקר החברה החרדית, ואיננו שותף לתחושה שהיא מציבה איום מוחשי על מדינת ישראל / **משה ליפשיץ** / צילום: יונתן זינדל פלאש 90

במכון ון-ליר, מלאכת השחזור וההקמה מחדש של הקהילות החסידיות לאחר השואה הוכתרה בהצלחה. עם זאת, האופי החדש של החיים במדינת ישראל המודרנית גרם מטבע הדברים לשינויים רבים. החיים המשותפים לצד קהילות חרדיות אחרות יצרו השפעות הדדיות, והחסידים אף אימצו במידה רבה את מודל חברת הלומדים הליטאית.

פוליטיקה מקודשת

השינוי המשמעותי ביותר על פי בראון, הוא התמסדותן הפוליטית של החסידיות השונות כרשת של מוסדות וארגון קהילתי, לצד אימוץ השקפה פוליטית חברתית – למשל, התבדלות מהמדינה והתנגדות לציונות – כחלק מהאתוס החסידי. ההתמסדות החסידית מתבטאת גם בלקיחת חלק במשחק הפוליטי הכללי, ובהצגת העיסוק הפוליטי כמעשה מקודש, "צורך גבוה". בראון מראה בספרו כיצד שינויים אלה השפיעו באופן מהותי על דמות הצדיק החסידי, שהפך גם למנהיג פוליטי המעורב בניהול האדמיניסטרטיבי של הקהילה. בכמה מקרים אף התקיימו בחירות פנימיות – דמוקרטיות וחופשיות ברמה כזו או אחרת – לתפקיד האדמו"ר. התפתחות התקשורת, הרשתות החברתיות והפפראצי משפיעה אף היא על דמות הצדיק, שזוכה בדרך זו לפרסום רב יותר אך מאבדת מהילת הקדושה שלה ומוקטנת בצילומים מביכים ובתצלולי יח"צ.

"חסיד מתייחס היום לרבי אחרת מפעם", מסביר בראון. "אם בעבר דמות הצדיק שימשה כדמות של מורה רוחני, אדם שמוריד שפע מהשמיים, מחולל מופתים וכדומה, עם השנים הלכה והתעצבה דמות

בשבועות האחרונים התפרסמו בתקשורת דיווחים מטרידים על המתחולל בהצרו של ר' מנדל הגר, האדמו"ר מוויז'ניץ-מרכז – אחד מפלגי חסידות ויז'ניץ, המונה מאות משפחות. על פי הפרסומים של יואלי ברים בערוץ 13 ואהרן רבינוביץ ב"הארץ", סביב הרב הגר התפתח פולחן אישיות קיצוני, וההתנהלות של קהילתו מלווה במאפיינים מובהקים של כת. החסידים נדרשים לראות בעצמם "זנבות" ("שוואנצונעס") של האדמו"ר, להשתעבד אליו כלכלית ולהעביר לחסידות סכומי כסף אדירים. עוד נטען ב"הארץ" כי בהוראת האדמו"ר, הקהילה מוציאה לעיתים ילדים מבתייהם כאשר אחד ההורים אינו מגלה נאמנות מספקת, וכי החסידים מצווים לשיר שירי נאמנות וכניעה לרבי ולחשוב עליו בכל עת.

המקרה של חסידות ויז'ניץ-מרכז הוא תופעת קצה של אמונת הצדיק, שהיא אחת מאבני היסוד של תנועת החסידות. ההקצנה הפרועה של הקהילה הזו מעוררת שאלות על מקומה של דמות הצדיק בחסידות וגבולותיה. מושג הצדיק, ובעיקר השינויים שחלו בו בדורות האחרונים, עומד בלב ספרו החדש של פרופ' בנימין בראון, "המנהיגות החסידית בישראל: דוקטרינת הצדיק בין עבר להווה ובין רוח לחומר" (בהוצאת מאגנס). במוקד הספר ניצב תיאור הקמתן של הקהילות החסידיות מקום המדינה ועד היום, תוך שהוא בוחן את השתקמותן אחרי השואה, התפתחותן בעשורים הבאים והתמורות שחלו בהן עד ימינו.

לפי תיאורו של בראון, פרופסור בחוג למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית ועמית בכיר

שונה לגמרי, של צדיק העומד בראש רשת חסידית ממוסדת, וככזה הוא גם מנהיג פוליטי".

העיסוק בדמות הצדיק העכשווית מפגיש בין האידיאלים החסידיים ובין מאבקי הכוח והתככים הפנימיים, וכאשר מדובר בקהילות גדולות – דמות האדמו"ר משפיעה גם על הפוליטיקה החרדית והארצית. בהתאם לכך, הספר משלב בין תחומי דעת שונים – היסטוריה ותיאולוגיה, סוציולוגיה ופוליטיקה. לצד הדיון ההגותי והרעיוני, בראון מקדיש מקום רב להווי פנימי, ניואנסים ואנקדוטות מהחצרות החסידיות. בעיניו הדבר מתחייב מאופי הנושא, שכן החומרים הרכילותיים והפוליטיים מבי

"החרדים הם היחידים שמאתגרים את
ההגמוניה המודרנית.
האופוזיציה הזאת ריתקה אותי". בראון

שלא מדעת" על השקפת העולם החרדית, שחלק גדול מרעיונותיה אינם מופיעים כמשנה סדורה אלא בניסוחים מקוטעים ומפוזרים. בעיניו זהו תפיס קידו של החוקר – לזהות את הרעיונות הסמויים מן העין, לחלץ את המבנה הפנימי, ולתווך אותו לקהל הרחב באמצעות ניסוחים שיטתיים יותר.

הדבר נכון אף יותר, אומר בראון, כאשר עוסקים בדמות הצדיק העכשווית. "במחקר החסידות קיים ויכוח ידוע בין גרשם שלום למרטין בובר, האם יש לבחון את החסידות דרך ההגות הרעיונית המופיעה בדברי התורה של הצדיקים, או דרך הסיפורים העממיים של החסידים. בנוגע לשאלות אחרות של <<

שהתעסקות בפוליטיקה היא כמו הנשיקה של יעקב לרחל בספר בראשית, שנראתה בעיני הסורבבים כדבר ירוד ומגונה, אך לאמיתו של דבר היא ביטאה עניינים רמים ונשגבים".

ההומור ממלא את החלל

זהו ספרו השישי של בראון על אודות החברה החרדית, מלבד שניים נוספים שהוא היה שותף לעריכתם. חיבורו הראשון והמוכר ביותר הוא "החזון איש: הפוסק, המאמין ומנהיג המהפכה החרדית", אף הוא בהוצאת מאגנס. במסגרת עיסוקו רבי-השנים בחקר החרדיות טבע בראון את המונח "תיאולוגיה

טאים את השינוי שחל בתפיסת הצדיק. "החומרים האלה נגישים לנו כיום בזכות התיעוד הרב של העידן הדיגיטלי", הוא מציין, "וזה משאב שחוקר צריך לנצל. חוקרי החסידות של התקופות הקודמות היו שמחים מאוד למצוא שפע חומר כזה".

עד כמה דמות הצדיק החדשה, הפוליטית, מאי תגרת את התפיסה החסידית? או שאולי כל מה שרבי מתעסק בו הופך אוטומטית לקדוש?

"החסידים כהחלט רואים את השינוי דרך גישה שתופסת את מעשי החולין של הצדיק כעניין נעלה, אולי אף כהעלאת ניצוצות הקדושה מן העור לם הגשמי. למשל, בשם ה'אמרי אמת' מגור מובא

פולחן אישיות קיצוני. האדמו"ר מוויז'ניץ-מרכז, ר' מנדל הגר צילום: דוד כהן, פלאש 90

שקורה למשל בחסידויות רחמיסטריווקה ובוהוש, ויש כאלה שמושכים להגברת הפתיחות. גם הפתיחות לא תמיד באה מתוך גישה מודרנית, אלא מתוך תחושת אחריות לעתיד הממלכה שלהם ופרנסת חסידיהם.

בתוך ראשו של האחר

בראון, 59, גדל בבני-ברק, פרט שבהחלט מסיביר את התגלגלותו לחקר החברה החרדית. "בתי כון לא אהבתי מחשבת ישראל, שהתמקדה בעיקר ברבי יהודה הלוי וברמב"ם", הוא מספר. "התעניינתי בפילוסופיה כללית, שאני עוסק בה עד היום. באותה תקופה, ההיכרות שלי עם העולם החרדי הייתה אישית, לא מחקרית. לא חיתתי בבועה של דתיים-לאומיים, גדלתי בבני-ברק של שנות השישים והיו לי שכנים וחברים חרדים. בלילות שבת הייתי הולך לטישים, וכשהייתי צריך להתכונן למי בחני גמרא הלכתי לשבת בישיבות או בכוללים כדי ליהנות מהאוירה. קלטתי כמובן המון מהסערות של תקופת הרב שך, אבל לא טרחתי לברר לעצמי את הדברים באופן מחקרי. התחלתי לעסוק בהשקפה החרדית כשהייתי בצבא ונתקלתי בחוסר ההיכרות הבסיסית של הציבור עם החרדים והשקפתם."

את ההיכרות שרכש עם העולם החרדי, הוא ביקש כעת לתווך לחבריו. "מצאתי את עצמי מרבי רר את ההשקפה החרדית לאנשים. הרגשתי ששווה להתייחס לעולם החרדי כאלטרנטיבה וכאופוזיציה אמיתית למודרנה. למעט האסלאם, בלי להשוות כמובן, החרדים הם היחידים שמאתגרים את ההגמוניה המודרנית. האופוזיציה הזאת ריתקה אותי, במיוחד לאור העובדה שאין לה כמעט מקבילה בעולם המערבי."

כלפי בראון נמתחת לעיתים ביקורת, שלפיה הוא מפריז ברומנטיזציה לחברה החרדית וכלימוד סגוריה עליה. "החרדים הם אולי איום כלכלי וחבי רתי, אבל הם נכס תרבותי", הוא סבור בהקשר הזה. "יש להם היגיון פנימי עשיר עם מקורות, ערכים ואמונות. זו החמצה אדירה לא להכיר אותם. אני מרגיש מתרגם ומתווך, לא כמי שמציע לאמץ את זה מעשית. אני מסכים שיש אצלי ניסיון להציג את ההיגיון הפנימי של החברה החרדית באופן שמקרב

לרבי מוויז'ניץ-מרכז קיימת הסכמה גורפת במגזר כי מדובר בשיגעון גמור. האם ניתן לדון על המקריים האלה כ"שיטה" עיונית?

בראון: "יש כאן שאלה שאני לא מבטל אותה, האם לכל תופעה ניתן לייחס מחשבה אידיאולוגית. אבל הרבה טקסטים דתיים ייראו לחוקר או לקורא מטורפים, ואין זה מתפקידנו המחקרי לתת ציונים. גם אם ביני לבין חבריי ותלמידיי אני אנקוט עמדה כלפי המנהיגים האלה – במחקר רצוי להיזהר, ולכל היותר לרמוז עליה. במחקר במדעי הרוח אני לא יכול לתת דיאגנוזות מעיד-פסיכיאטריות. מבחינתי תי ברגע שיש ניסוחי רעיונות ויש מי שמאמינים בהם – יש כאן תפיסה ראויה לגיתוח. בהתאם לזה, הספר עוסק גם ברב ברלנד כחלק מהמגזר החסידי, אף שגם הוא נתפס כמקרה-קצה חריג ולא שפוי. בגור הסיפור שונה לגמרי. שם יש אלפי אנשים שיטענו בשכנוע פנימי עמוק שכך צריך לשלוט רבי גדול, ויתגאו בכך שהרבי שלהם הוא כמלך בגדוד. הסמכות של הרבי מגור נתפסת כסמכות של אדם ששולט ב'מערכת', כפי שהם עצמם קוראים לה, במינוח שלטוני של ממש. זה מבטא באופן מוחשי את העניין של המנהיגות הפוליטית."

במסגרת תפקידם ההדד של האדמו"רים החסידיים במנהיגים פוליטיים, חלקם – כמו האדמו"רים מבלז ומקלילין – מוגלים פתיחות ללימודי חול מוגבלים במוסדותיהם, לעומת הנוקשות שמפגינה המנהיגות הליטאית. האם יש משהו באתוס החיסידי שגורם להבדל הזה?

"בעניינים רבים החסידים דווקא שמרנים יותר מהליטאים, ולכן לא האתוס החסידי הוא התשובה אלא מירת השליטה של האדמו"רים ודרך עלייתם להנהגה. אצל הליטאים, גדול הדור נבחר מתוך מקבילית-כוחות מורכבת של גורמים מהשטח, ולכן עולים שם 'גדולים' שמשקפים במידה כזו או אחרת את הכוחות שהעלו אותם. אצל החסידים המנהיגות עוברת בירושה, ולכן הרבי יכול להיות פתוח או קנאי, פרגמטי או דוגמטי, ומי שלא רוצה פשוט מור זמן לעזוב. הרבי בקהילתו הוא שליט אבסולוטי שיכול לעשות כמעט הכול, והחסידים מצווים להאמין שכל החלטותיו הן קודש קודשים. יש אדמו"רים שמושכים את זה לכיוון של הגברת הקנאות, כמו

«ההשקפה החסידית ניתן אולי לקבל את העמדה של שלום, שיש ערך להגות של תנועה גם אם היא לא משתקפת במציאות, כי היא מעדנת את העיניים שלום יורה שמבחינה רעיונית העיקר חסר מן הספר, כי הספרות החסידית כמעט לא יצרה חומר עיוני תיאולוגי על הצדיק כמנהיג פוליטי. ניתן להסביר זאת בכך שמבחינת החסידים זה לא חלק מאידיאל הצדיק, אלא משהו שנכפה עליהם מתוקף הנסיבות. כבר בספר 'נועם אלימלך' מתואר הקושי של הצדיק לדרת מהעולמות העליונים לשאלות של גשמיות ופרנסה, 'בני, חיי ומוזני'. היום זה עוד יותר חריף, עם שאלות פוליטיות שמאופיינות במאבקים ושטחים. יש אולי הרגשה, שהחסידים עצמם כמובן לא יודו בה, שזו הורדה ממעמד הצדיק, ואולי לכן קשה להם לכתוב על זה. במקרה כזה הסיפורים של החסידים הם הכלי היחיד העומד לרשותנו».

זו גם הסיבה שבראון מצטט בספר לא מעט בדיחות חסידיות. "כשיש פער בין האידיאל למציאות, וכשביקורת חזיתית עשויה להיתפס כלא לגיטימית או לפחות כבעייתית – נוצרת איזושהי אירוניה. לכן המגזר החרדי מבורך בהומור עצמי משובח. במקום שההגות מהססת, ההומור החתרני ממלא את החלל. מבחינה זו, ההומור הוא חלק בסיסי מהעניין. הוא לא בהכרח מבטא זלזול, זה חומר מרכזי. אם פשוט הוא אובייקט מחקרי ראוי, בדיחה על אחת כמה וכמה».

הסקת רעיונות מחומרים סיפוריים היא עניין מאתגר שעלול לתת פתח לפרשנות מעוותת. "אני מסכים שיש כאן בעיה", אומר בראון. "האם כל אנדרוטה מהעולם החסידי בהכרח מלמדת על תפיסה

"אני לא מאמין שקבוצת מיעוט, חזקה ככל שתהיה, יכולה להקריס מדינה שלמה. אני לא מכיר תקדים כזה. המדינה חזקה יותר, הרוב חזק יותר, ואם הדברים יגיעו למשבר של ממש – ואנחנו עוד לא שם – תימצא הנוסחה להפעלת לחץ באופן שיביא רבים לגיוס ולעבודה"

רעיונית שעומדת מאחוריה? לכן אני משתדל לגבות את הדברים באמירות טקסטואליות". הטקסטים שבראון מתייחס אליהן הם חוברות בנות זמננו שהתפרסמו בעקבות פילוגים שונים בחברה החסידי ועוסקים בדמות הצדיק העכשווית. כך למשל, הפילוג הפנימי בגור, עם פרישתו של הרב שאול אלתר והקמת קהילה נפרדת, הביא לכתיבת הקוניטרס הגוראי "שופטים ושוטרים תיתן לך", המצדיק את השימוש בדרכים כוחניות למען השלטת מורו תו של הצדיק. מנגד פורסמו דבריו של הרב שאול אלתר, המציגים גישה פתוחה ורכה של התקשרות אל הצדיק, המבוססת על תחושה פנימית ולא על חובה כפויה.

חסידות ויז'ניץ-מרכז שפתחו בה נידונה אף היא באריכות בספרו של בראון, כשיטה חסידית המציגה מודל חדש וקיצוני של דמות הצדיק. בעולם החסידי, אני מעיר, קיימת הסכמה כי ההתנהלות של חסידות גור מול קהילת הפורשים היא קיצונית ומופרכת. באופן חסר תקדים, לאחר אחד מגילויי האלימות הקשים של חסידי גור כלפי הפורשים, במאי 2022, הגיעו המוני חסידים מקהילות אחרות למחות על כך מול בית המדרש של גור. באופן דומה, ביחס

את הפנים אל החוץ, אבל אני לא רואה בזה רומ' נטיזיה אלא ניסיון אינטלקטואלי מאתגר, אפילו מרתק, להיכנס קצת אל ראשו של האחר."

על הטענה שהוא מציג את החברה החרדית באור חיובי מדי, משיב בראון בחיוב: "חברי פרופ' דוד אסף פרסם בעבר ספר בשם 'נאחז בסבך', על פרקי מבוכה ומשבר בחסידות. חסידים האשימו אותו שהוא יוצר תמונה מעוותת ומציג רק סיפורים מבייכים ולא מחמיאים על אישים חסידיים. אני צחקתי על הטענה הזאת ושאלתי: מול מאות ואלפים של ספרי סיפורי צדיקים, שכל כולם רק תהילה ושבח על מעלתם וצדקתם של אישי החסידות, ספר אחד שמראה את הצד השני יכול להיחשב עיוות של התמונה? במקרה הזה אני אומר הפוך: יש מספיק כתיבה עוינת כלפי החרדים, אז אם יש חוקר אחד שמקשים לקול החרדי הפנימי – ולא בהכרח מאמץ אותו – זה עדיין לא ייצור עיוות לא מאוזן של כתיבה פרו-חרדית."

חקר החרדיות התקשר אצל בראון לעמדה עקרונית נוספת שהוא פיתח, ולפיה אנשים שונים חר' שבים בתוך מערכות אמת שונות, שחלקן מתיימרות לרצינות ולחלקן רואות במוצהר את מקורותיהן כניצבים "מעל השכל". בחינתה של מערכת אי רצינות מקיפה ועשירה ריתקה אותו גם מן הבחינה הזאת. הרעיונות הללו הבשילו אצלו לתיאוריה שיטתית בתורת ההכרה שהוא גם פיתח עבורה תחשיב לוגי מיוחד, והקדיש לה ספר פילוסופי שראה אור באנגלית בשם "מחשבות ודרכי חשיבה" (2017). בזמן שהחברה החרדית רואה בעצמה חברה מופת, רבים אחרים רואים בה חברה שירדה מנביסיה הרעיוניים ונמצאת בתהליכי ניוון. איך אתה רואה את הדברים?

"זו אף פעם לא הייתה חברה מופת בעיניי, אבל עדיין ראוי להקשיב לה. את תזת הדלדול הרעיוני אנחנו מכירים כבר מזמן. היא עלתה במאה ה-19, התעצמה בין המלחמות, חזרה אחרי השואה, ובמידה רבה באשמתה, במשך שנים רבות לא היה מחקר של ההגות החרדית. היום כבר ברור שיש שם לא מעט תכנים רעיוניים, והם ממשיכים ומתפתחים גם ביימינו, גם אם לא תמיד לכיוונים שאנחנו אוהבים. הספר החדש על המנהיגות החסידית מסתיים בפרק על חיבורים בנושא הארמו'רות במאה ה-21, וגם שם רואים חידושים לשני הקצוות – גם הסמכותני וגם הפתוח יותר."

ניסיון העוני

ספרו של בראון מתפרסם בתקופה שבה יחסי החרדים עם כלל החברה הישראלית מגיעים לשפל חדש של עיונות וניתוק על רקע סוגיית הגיוס, כאשר גם חלקים נרחבים מהציונות הדתית סבורים כי הברית הפוליטית עם החרדים הגיעה לקיצה. לשאלתי כיצד הוא רואה את עתיד העולם החרדי ואת יחסיו המורכבים עם המדינה, בראון סבור כי החרדים לא הולכים לשום מקום.

"בהיבט הפנימי, ככל שהחברה החרדית גדלה, הפער בין האידיאל שהם מציגים למציאות חייהם בפועל ילך ויגדל, והתקשורת והרשתות הופכים את הפער לחשוף עוד יותר", הוא מאבחן. "גם בתוך החברה החרדית, בעיקר בשוליים, מתפתחת ציניות שמאיימת על החברה. כשיש פער בין האידיאל למציאות, בחברות מודרניות ינסו להוריד את הרף טוב, כי הורדת הערך מפחיתה בסוף גם את העריכות בפועל. פער מסוים בין הרצוי למצוי משרת את החברה, אבל פער גדול מדי עלול למוטט אותה. האם החברה החרדית כבר שם? אני חושב שחלק עצום מהחרדים עדיין לא שם. הם עדיין מרברים על הערכים מתוך שאיפה כנה להגיע אליהם, והביי"

טחון הפנימי בצדקת הדרך לא מאוים מדי. עם כל הביקורת על ההנהגה החרדית, רוב המנהיגים התורניים נתפסים כנטולי אינטרס אישי של כסף וכדומה, ונשארים נגישים – בוודאי יחסית למנהיגים סמכותניים אחרים. מבחינות רבות החברה החרדית עדיין משמרת ערכיות, חיוניות וכוה, לצד הציניות בשוליים שהולכת וגדלה.

"האתגרים החריפים הם מבחן – גיוס, לימודי ליבה ועיונות מצד ציבורים אחרים – אבל אין מס' פיק כוחות מבפנים שירצו לשנות את זה. כך שאני לא צופה התפרקות חרדית כמו בין שתי מלחמות העולם. גם אם יתפתחו שינויים הם יהיו הדרגתיים ואיטיים מאוד, כך שמי שחושב שחברה חרדית גר' לה היא סכנה לחברה הכללית, אין פה תקווה מבחינתו. מה כן יקרה? יש סיכוי שצמיחת החרדים תגרום להם לשנות בעתיד את יחסי'מושק' והפריץ' מול המדינה ליחסים עם יותר אחריות, אבל אי אפשר לצפות את זה בוודאות."

אתה אומר שעיקר ההתמודדות החרדית היא מול הקשיים מבחוץ, אבל האם העוני והיעדר ההשכלה אינם בגדר בעיה פנימית? האם הדרך המאתגרת של התבדלות מהעולם, שיעור ילודה גבוה והתמסרות ללימוד תורה, יכולים להחזיק מעמד בציבור שהולך וגדל לממדי ענק?

"זו בעיה פנימית וחיצונית כאחת. החברה החרדית לא רואה את עצמה כחברה ענייה, כי מראש רמת החיים שהיא מבקשת לעצמה אינה גבוהה. כדי לקיים את אורחות חייה היא נסמכת לא מעט על כספי מדינה, ובציבור ישנו לחץ להפחית את תמיכה בחרדים, ולכן זו הופכת להיות בעיה חיצונית. אבל אתה צודק, גם מבפנים הלחץ הכלכלי כנראה יגבר, וזו יכולה להיות סיבה לשינוי היחס לתעסוקה ומכאן גם לשינוי היחס להשכלה, ואולי גם למדינה ולחברה הכללית."

בכל שהשינויים האלה לא יקרו, או יקרו לאט מדי ומאוחר מדי, אולי המדינה היא שתתפרק, לפני החרדים?

"זו התחזית הפסימית שהשמיע בזמנו פרופ' מנחם פרידמן ז"ל, חוקר שאני מעריך מאוד ושל' מדתי ממנו המון – גם אם לא תמיד הסכמתי איתו. פרידמן טען שקצב הריכוז הטבעי של החרדים מהיר הרבה יותר מקצב ההשתלבות שלהם במשק, וכך קורה שהחברה הלא-חרדית הולכת וקטנה באופן יחסי, ובמקביל ממשיכה לממן חברה חרדית הולכת וגדלה. המצב הזה, טען פרידמן, יביא לכך שנטל המס על הלא-חרדים יהיה בלתי נסבל, תשתיות המדינה יידרדרו, ובשלב מסוים הנושאים בנטל פשוט יברחו מכאן ואז חלילה הכול יתפרק. התחזית הפסימית שפרידמן השמיע כבר בסוף המאה הקודמת הפכה היום לנחלת רבים, ויש כאלה שממשיכים את המצב לאיש רזה שסוחב על גבו איש שמן. המסקנה שלו בזמנו הייתה דריקלית: עזבו את סוגיית הגיוס ותתמקדו בכלכלה, כדי שהחרדים לפחות ישתלבו בחיי העבודה, והמשק לא יקרוס. היום עולה טענה שהמשק יקרוס גם בגלל אי-הגיוס, כי כאשר נטל המילואים נופל בקביעות על כתפי קבוצות מסוימות – גם זה פוגע בכלכלה. מסובך."

נשמע ניתוח מושכנע, אז למה אתה לא שותף לתיחזית הפסימית הזו?

"כי אני לא באמת מאמין שקבוצת מיעוט, חזקה ככל שתהיה, יכולה להקריס מדינה שלמה. אני לא מכיר תקדים לתופעה כזו. המדינה חזקה יותר, חברת הרוכב חזקה יותר, ואם הדברים יגיעו לכדי משבר של ממש – ואנחנו עוד לא שם – תימצא הנוסחה להפעלת לחץ עקיף על החרדים באופן שייביא רבים מהם לגיוס ולעבודה. בסופו של דבר, גם אם לא הכול יהיה מושלם, תחזית ההתפרקות היא כנראה נבואה שחורה מדי."

בראון עצמו היה מסויג בעבר מגיוס גורף של חרדים, מתוך הבנת החשש שלהם מפני התחלנות בצבא. "במצב אידיאלי היה אפשר לחיות עם פטור רחב, אבל הפעם מדובר בצרכים אמיתיים של הגנת המדינה ושמירת הכלכלה, לא רק בעיקרון מופשט של שוויון", הוא אומר. גם עכשיו הוא אינו מא' מין בעונשי מאסר ובהליכים פליליים אחרים, שרק הופכים את הסרבנים לגיבורים בעיני סביבתם ומ' עורדים סיסמאות של "נמות ולא נתגייס", אלא בשלילת הטבות כלכליות. "אתה מוכן למות כדי לא להתגייס? לא צריך עד כדי כך, רק תוותר על כמה שקלים, זה הכול. כך זה לא נראה כמלחמה נגד החרדיות עצמה, זה מוריד את העוקץ ההירואי, וזה מאפשר לאלה שלא באמת מסורים ללימוד תורה או לאידיאולוגיה האנטי-ציונית לרדת מהעץ באופן

"מבחינות רבות החברה החרדית עדיין משמרת ערכיות וחיוניות, לצד הציניות בשוליים שהולכת וגדלה. האתגרים החריפים הם מבחן גיוס ולימודי ליבה, אבל אין מספיק כוחות מבפנים שירצו לשנות את זה. אני לא צופה התפרקות חרדית כמו בין שתי מלחמות העולם"

שיתקבל בהבנה על ידי הסביבה שלהם. במקביל זה מאפשר למי שבאמת מתאים ללימוד תורה להישאר בשיבה. כן, אני בהחלט רואה גם לימוד תורה כתי' רומה לעם ישראל, בין אם הלומדים הם חרדים ובין אם אחרים."

לנקר את הביקורת

בראון מוכר בעיקר כחוקר העולם החרדי, אך לצד עבודתו בתחום זה הוא עוסק גם בפילוסופיה כללית, ואף פרסם בתחום שני ספרים באנגלית. בשיחתנו אני מנסה להבין את אופי הקשר בין התיחומים, ובמילים אחרות: איך עוברים מהפילוסופיה של קאנט לשיחותיו של ר' מנדל הגר מוויז'ניץ?

"זו שאלה טובה, שנוגעת גם בקשר שבין המור' פשט לקונקרטי", משיב בראון. "נתחיל בזה שר' בות מהשאלות הגדולות והמופשטות ביותר החלו להיבחן מתוך עיסוק בשאלות השעה הפרקטיות, שהובילו לדינאים עקרוניים ומופשטים יותר. החוכמה היא אכן להוציא מזה הגות גדולה יותר, שחורגת מעבר לענייני השעה. מאידך, כשמדובר בשאלות גדולות שכל זאת נוגעות במציאות הממשית, שא' לות של מוסר או מחשבה מדינית, ככל שאתה עוסק בהן מתוך חיבור זהיר אל המציאות שהולידה אותן – הגישה להבנתן תהיה בריאה ומעשירה יותר. מעבר לכך, המחקר החרדי שלי כולל יותר ממה שיש בו מצד עצמו. כפי שסיפרתי, הוא נולד מתוך סקרנות אינטלקטואלית להבין דרך חשיבה לא-מעריבית, לצד תחושת שליחות לתווך לחברה הישראלית את הראש החרדי. מבחינת המשיכה הפנימית שלי, יכיר' לתי' באותה מידה לפתח קריירה בפילוסופיה, ואכן גם בעולם החרדי אני מתעניין בחלק ההגותי, וכל השאר הם פרפראות."

עם זאת, אחרי עשרות שנים ושורה ארוכה של פרסומים, פרופ' בראון כבר רואה באופק את סוף העיסוק שלו בנושא החרדיות הישראלית. "אני עדיין עובד על כמה דברים שקשורים לחקר החרדיות הישראלית, למשל הכנת מקראה להגות חר' דית יחד עם עמיתים ממכון ויז'ניץ, אבל בסך

המשך בעמ' 21 <<

מעשה בצדיק

« המשך מעמ' 13

הכול נראה לי שמיציתי את העיסוק בחקר היהדות החרדית בארץ. מלבד האהבה לנושא פעלתי מתוך תחושה שזו פעולה נצרכת לתרבות הישראלית, אבל יש כבר דור צעיר שימשיך את זה".

אז מה השלב הבא?

"בימים אלה אני מושקע בשני כיוונים אחרים: חלק אחד ממני עוסק בכתיבת ספר על תלמידי הבעש"ט ועל היחס בין הגות לפוליטיקה בחסידות המוקדמת, במאה ה־18, וחלק אחר – גדול ומשמעותי לא פחות – בכתיבת ספר פילוסופי על השורשים האינטלקטואליים של התיאוריות הביקורתיות במדינת ישראל. הרוח והחברה. התיאוריות הללו, כמו ניאומרקסיזם, פמיניזם, פוסט־קולוניאליזם, פוסט־סטרוקטורליזם ועוד כמה איזמים, טוענות שכל המבנים החברתיים שלנו, ואפילו תפיסת המציאות שלנו, מובנים על ידי מוקדי כוח חברתיים, שהם ברמה כזו או אחרת דכאניים. הן אינן מסתפקות בתיאור הבעיה לשיטתן, אלא רואות עצמן ככוח חברתי שנועד לפרק את מוקדי הכוח הללו. בעשורים האחרונים הן הגיעו להשפעה עצומה שחורגת הרבה מעבר לאקדמיה, ומייצרות זווית הסתכלות שונה על העולם. לטענתי אי אפשר להתעלם מהזווית שהן מציעות ולחזור למערה, אבל גם לא נכון לקבל אותן, כי הן חטאו בשלושה חטאים עיקריים: הן הלכו רחוק מדי וראו את מוקדי הכוח כחזות הכול; הן הלכו רק לכיוון אחד – שמאלה; ומעל הכול, הן לא החילו את הגישה הביקורתית על עצמן ועל מוקדי הכוח שלהן. בספר שאני עובד עליו, ויתפרסם תחילה באנגלית, אני מנסה בעצם לתקן את שלושת הפגמים האלה: להתחקות אחר התפתחות התיאוריות הביקורתיות, לזהות את מקורות הכוח שלהן ולהציע נקודות לקראת גישה ביקורתית חלופית".

לפני כמה חודשים פרסם בראון במוסף זה מאמר חריג מבחינתו ("איש הימין הבורד", גיליון פרשת כייתבוא) שבו ביטא עמדות ימין מובהקות, אם כי מתח גם ביקורת חריפה על הממשלה הנוכחית. המאמר עורר תגובות סוערות מצד עמיתיו. "אני מאמין שאקדמיה שרובה הגדול מדבר בקול אחד היא מצב לא בריא, ומנוגד לאידיאל הגיוון והרב־אנפיות שהאקדמיה עצמה מעלה על נס", הוא אומר כעת. "ברור שהאחידות הזו מטרידה אותי יותר כאשר היא מוטת לכיוון שאני לא נוטה אליו, אבל אני מאמין באמת ובתמים שהיא הייתה מפריעה לי גם אילו היא הייתה מוטת לכיוון שלי, וגם אז הייתי קורא לגיוון אותה, כדי לקדם חשיבה מאתגרת, מעניינת ופורייה. יש היום לא מעט דרישות לגיוון מגדרי, אתני וכדומה, ברוח ה־DEI בארצות הברית. הגיוון במי שור הרעיוני חשוב הרבה יותר מאשר במישור המגדרי או האתני", הוא חותם, באמירה שמשקפת גם את המניע שהוביל אותו למחקר ההגות החרדית. ●

משה ליפשיץ